

بحران آب در خاورمیانه

دکتر علی ایلخانی پور^۱

^۱ استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه شهید باهنر کرمان Ilkhanipour@uk.ac.ir

چکیده

خاورمیانه دو برابر میانگین جهانی در حال گرم شدن است. خشکسالی ها شدیدتر و بیشتر می شود و منطقه بیشترین آسیب را از تغییرات اقلیمی دیده است. تقریباً نیمی از رودخانه های خاورمیانه جریان سالانه خود را در پنجاه ساله گذشته از دست داده اند و سطح دریاچه ها رو به کاهش است. عموم مردم و کارشناسان نگران این ضرب المثل قدیمی هستند که جنگ های آینده بر سر آب است. در این مقاله نگارنده به اختلاف کشورهای حوزه آبریز رود اردن پرداخته و راه حل های حل اختلاف این بحران را مورد توجه قرار می دهد. در حالی است که قانون آب بین المللی مبهم و اغلب متناقض است و هیچ سازکاری برای اعمال اصولی که بر سر آن توافق باشد، وجود ندارد مفهوم برابری در استفاده از منابع آبی می تواند مورد توجه قرار بگیرد. اجرای یک موافقت نامه تقسیم آب عادلانه در طول مسیرهای آبی خاورمیانه پیش شرطی برای ثبات هیدروپلیتیک در خاورمیانه است و نهایتاً نیروهای سیاسی را از منازعه و کشمکش به مفاهمه و همکاری در چارچوب نهادی و همکاری جویانه هدایت می کند.

واژه های کلیدی

رود اردن، بحران آب، سرزمین های فلسطینی، رژیم صهیونیستی

مقدمه

بحران آب در خاورمیانه

۲,۱ میلیارد نفر در جهان به آب آشامیدنی تمیز و سالم دسترسی ندارند، سالانه ۳,۴ میلیون نفر بر اثر منابع آب کیمیا و آلوده جان خود را از دست می دهند و میلیون ها زن و کودک روزانه ۳ تا ۶ ساعت را صرف جمع آوری آب از منابع دوردست و آلوده می کنند. زمانی که برای پیمودن میانگین ۳,۷ مایل برای آب تمیز طول می کشد، زمانی است که صرف درآمدزایی، مراقبت از اعضای خانواده یا حضور در مدرسه نمی شود. در هر زمان، نیمی از تخت های بیمارستانی در جهان توسط بیماران مبتلا به بیماری های مرتبط با عدم دسترسی به آب تمیز اشغال می شود. بدون آن بقا ممکن نیست. هر روز ۲,۱ میلیارد نفر هنوز هر روز صبح بدون دسترسی به آب تمیز از خواب بیدار می شوند. این بدان معناست که میلیون ها خانواده آسیب پذیر در سراسر جهان امکان نوشیدن، آشپزی یا حمام کردن با آب تمیز ندارند (wholives.org).

برای اکثر مدارس و جوامع روستایی، دسترسی به آب تمیز به کمک های خارجی بستگی دارد. با این حال، میلیون ها مدرسه و جامعه وجود دارند که به سازمان های غیرانتفاعی یا حمایت دولت محلی دسترسی ندارند. امروزه مدیران مطالعات استراتژیک المستکیال نیز خاطرنشان می کند بیشتر کشورهای منطقه خاورمیانه حداقل یک مخزن آب زیرزمینی را با همسایگان خود به اشتراک می گذارند، که اهمیت مدیریت مشارکتی منابع آبی مشترک را نشان می دهد. همچنین نشان می دهد که کنترل منابع آب و دسترسی به آب عامل اصلی درگیری ها و مناقشاتی خواهد بود که احتمالاً منطقه در آینده نزدیک با آن مواجه خواهد شد (www.helsinkitimes.fi).

بحران آب در خاورمیانه از ماهیت پیچیده ای برخوردار است، وجود حوزه های آبریز مشترک، منابع آبی و رودخانه هایی که از میان چند کشور عبور می کند. اختلافات مرزی و ایدئولوژیک که بر بحران افزوده است. کمبود منابع آبی، افزایش جمعیت، سوء مدیریت منابع آب، تلاش کشورهای برای توسعه صنعتی و خشک شدن رودخانه ها، دریاچه ها و طالاب ها را باید به موارد فوق افزود. رو اندریس مورر^۱ معتقد است مردم خاورمیانه آب را اصرافکارانه مصرف می کنند و مناقشات موجود بین اعراب و رژیم صهیونیستی قابلیت تبدیل شدن به یک بحران را دارد (Maurer, 2007). آلان نیز دو برابر شدن جمعیت جهان و مشکلات منطقه خاورمیانه را خاطر نشان کرده و این تردید را مطرح می کند که آیا خاورمیانه می تواند بر مشکلات خود فایده بیابد (Allan, 2008).

بسیاری از سیستم های عمده رودخانه ای از جمله نیل، تیگریس، فرات و رودخانه اردن که به لحاظ تاریخی و مذهبی مهم است در خاورمیانه واقع شده است. گابسر توضیح می دهد که خاورمیانه با دارا بودن ۳ درصد جمعیت جهان تنها از ۱ درصد منابع آبی برخوردار است و ظرفیت آب تجدید شنی به سرعت در حال کاهش است. با اشاره به آمارهای بانک جهانی گابسر خاطر نشان میکند که در سال ۱۹۶۵ سرانه آب در خاورمیانه ۳۵۰۰ متر مربع بود. این رقم در سال ۲۰۲۵ به ۶۶۷ متر مربع خواهد رسید. علی رغم کاهش سریع منابع آبی توافقات اندکی بر سر حقوق کشورها در مورد رودخانه ها و تقسیم آب صورت گرفته است. گابسر بر آن است که این مسئله اگر به جنگ تمام عیار منجر نشده به منازعات قابل توجه در طول زمان منجر شده است.

^۱ - Rev. Andreas Maurer

اسپینی محوریت آب در بحث منازعه فلسطین-اسرائیل را با شرح طرح اولیه سازمان صهیونیست توضیح میدهد که در کنفرانس صلح ورسای^۲ به نیروهای متفق پیروز ارایه شد. آنها خواهان سرزمینی بزرگتر از اسرائیل امروزی شده بودند که تمامی سرچشمه آبها در منطقه را در بر میگرفت. صهیونیست ها اعم کرده بودند که حیات اقتصادی فلسطین به فراهم بودن تامین آب بستگی دارد. راهبرد اسرائیل اندکی در سال های بعدی تغییر کرد. اسپینی مصاحبه آرل شارون^۳ با روزنامه هآرتس را یاد آوری میکند (۱۲ آوریل ۲۰۰۱) که از وی پرسیده شد آیا وی آماه تخلیه شهرک نشین ها است، شارون با طرح ۲ سوال پاسخ داد. وی خواست تا بداند آیا ممکن است از کنترل سفره آب دارتبه واقع در کرانه باختری که یک سوم آب اسرائیل را تامین میکند صرف نظر کرد یا منطقه حایل در دره اردن^۴ را واگذار کرد؟ (Peter Gubser and Chuck Spinney, 2003).

گزارش توسعه جهانی^۵ در سال ۲۰۰۶ بر دسترسی مردم به آب تمرکز دارد. گزارشی که توسط برنامه توسعه سازمان ملل^۶ منتشر شد ادعا می کند که بحران آب در منطقه قربانیانی به مراتب بیشتر از بحران جنگها در خاورمیانه خواهد گرفت و باید فوراً راه حلی برای آن پیدا کرد. آنطور که گزارش مطرح می کند دسترسی به آب مساله کمبود آب نیست. تامین ناکافی آب نتیجه فقر، توازن قوا و بی عدالتی اجتماعی است. در حالیکه جمعیت رژیم صهیونیستی ها دو برابر فلسطین ها است. هفت و نیم برابر بیشتر آب مصرف میکنند. بعلاوه شهرک نشینان رژیم صهیونیستی در کرانه غربی^۷ دو برابر شهروندان رژیم صهیونیستی که در قلمرو رژیم صهیونیستی زندگی می کنند آب مصرف می کنند. رژیم صهیونیستی ها علاوه بر استفاده از آبهای سطحی جاری رود اردن با حفر چاههایی عمیقتر از چاههای فلسطینیان در کرانه غربی از ۵۳ درصد این آبها استفاده می کند در حالیکه فلسطینی ها تنها از ۱۳ درصد این آبها استفاده می کنند) (Ibid:6).

گزارش توسعه جهانی (World Development Report) سازمان ملل در سال ۲۰۰۶ نیز بر ضرورت دسترسی لازم به آب تمرکز دارد. گزارشی که توسط برنامه توسعه سازمان ملل (UN Development Program) منتشر شد ادعا می کند که بحران آب در منطقه قربانیانی به مراتب بیشتر از بحران جنگها در خاورمیانه خواهد گرفت و باید فوراً راه حلی برای آن پیدا کرد. آنطور که این گزارش مطرح می کند، دسترسی به آب مساله کمبود آن نیست. تامین ناکافی آب نتیجه فقر، عدم توازن قوا و بی عدالتی اجتماعی است و فقرا بیشترین ضربه را از فقدان آب بهداشتی و سیستم تصفیه فاضلاب خواهند خورد (UNDP Report, 2006:7-21).

بررسی بحران آب در خاورمیانه در سطح ملی و منطقه ای برای جمهوری اسلامی ایران حایز اهمیت است. در سطح ملی شرایط زیست محیطی، اقتصاد و امنیت به مساله آب گره خورده است و در سطح منطقه ای چشم انداز منازعات شدید بین رژیم صهیونیستی و همسایگان و حتی جنگ بر سر مساله آب در خاورمیانه محتمل است که باید از قبل برای آن چاره اندیشی کرد و بحران را، پیش از گسترش و تشدید، مهار کرد.

¹- Versailles Conference

²- Ariel Sharon

³- Jordan Rift Valley

^۵ - world development report

^۶ - UN Development Program

^۷ - West Bank

رود اردن

رود اردن که از رشته کوه‌های لبنان و کوه هرمون سرچشمه می‌گیرد، مسافتی معادل ۲۲۳ کیلومتر از شمال به جنوب را در بر می‌گیرد و به دریای مرده می‌ریزد. این رودخانه از ۵ کشور رژیم صهیونیستی، اردن، لبنان، فلسطین و سوریه عبور می‌کند. سرچشمه‌های رودخانه اردن (حسبانی، بانیا و دان) از آب‌های زیرزمینی و رواناب سطحی فصلی تغذیه می‌شود. رود اردن سفلی در اصل جریان اصلی خود را از خروجی دریاچه طبریه و رودخانه یرموک، بزرگترین شاخه شاخه، و همچنین از چندین وادی و سفره‌های زیرزمینی دریافت می‌کند. جریان رودخانه اردن علیا به دریاچه طبریه تقریباً طبیعی است، اما نرخ جریان در قسمت پایین دست رودخانه در ۵۰ سال گذشته به دلیل ساخت یک سری زیرساخت‌ها و طرح‌های انحرافی ایجاد شده به شدت کاهش یافته است. به عنوان مثال، میانگین جریان تاریخی سالانه یرموک که در دهه ۱۹۵۰ بین ۴۵۰ تا ۵۰۰ میلیون متر مربع تخمین زده می‌شد، امروز به ۸۳-۹۹ میلیون متر مکعب کاهش یافته است. تخلیه سالانه جاری رودخانه اردن سفلی به دریای مرده ۲۰-۲۰۰ میلیون متر مربع تخمین زده می‌شود. علاوه بر این، کیفیت آب در رود اردن سفلی بسیار پایین است. استفاده از آب در حوضه رودخانه اردن به طور نابرابر توسعه یافته است. فلسطین و سوریه به رود اردن دسترسی ندارند. از این رو استفاده آنها از منابع آبی خود رودخانه صفر است. با این حال، سوریه چندین سد در زیر حوضه رودخانه یرموک که بخشی از حوضه رود اردن است، ساخته است. این کشور از حدود ۴۵۰ میلیون متر مکعب در سال از منابع آب سطحی و زیرزمینی در حوضه، عمدتاً برای اهداف کشاورزی استفاده می‌کند. برداشت سالانه در حوضه فرعی حسبانی در لبنان ۹-۱۰ میلیون متر مربع تخمین زده می‌شود که عمدتاً برای تامین آب خانگی استفاده می‌شود. رژیم صهیونیستی بزرگترین مصرف کننده آب از حوضه رود اردن است که سالانه بین ۵۸۰ تا ۶۴۰ میلیون متر مکعب برداشت دارد. همچنین تنها مصرف کننده آب دریاچه طبریه است. اردن حدود ۲۹۰ میلیون متر مکعب در سال از آب حوضه رودخانه اردن استفاده می‌کند. به طور کلی، حوضه رودخانه اردن دارای مساحت کل آبی ۱۰۰۰۰۰ تا ۱۵۰۰۰۰ هکتار است که حدود ۳۰٪ آن در رژیم صهیونیستی، اردن و سوریه، ۵٪ در فلسطین و ۲٪ در لبنان واقع شده است (waterinventory.org).

ریشه‌های بحران

مشکل آب از آغاز شکل‌گیری رژیم صهیونیستی وجود داشته است، وقتی آرمان این رژیم ملت‌سازی و آباد کردن بیابان اعلام شد (Bromberg, 2008:2). اهمیت سیاسی مساله آب بین رژیم صهیونیستی و اعراب به دهه ۱۹۲۰ باز می‌گردد و عمدتاً ریشه در طرح‌های توسعه‌ای صهیونیست‌ها داشت، طرح‌هایی که به شدت به آب برای آبیاری گسترده و نیروی آبی وابسته بود (Wolf, 1996: 1-5).

در این منطقه که بیشتر رودخانه‌ها بین دو یا چند کشور مشترک است، تنش‌های مداوم بین رژیم صهیونیستی و همسایگان عربش از سال ۱۹۴۸ مانعی برای همکاری بر سر آب بوده است. جانستون میانجی ایالات متحده در تلاش‌های خود در طول دهه ۱۹۵۰ برای میانجی‌گری یک توافق چند جانبه در مورد آب بین همه کشورهای همسایه سیستم اردن، یعنی رژیم صهیونیستی، اردن، سوریه، فلسطین و لبنان شکست خورد. با این حال، توافق ناموفق بعداً به هموار کردن راه برای یک معاهده صلح دوجانبه بین رژیم صهیونیستی و اردن کمک کرد که در سال ۱۹۹۴ امضا شد (به رودخانه یرموک: توافقنامه بین سوریه و اردن مراجعه کنید). حتی با وجود اینکه برخی از عوامل همچنان مانع از اجرای همه بندهای آب توافقنامه ۱۹۹۴ از سوی دو کشور می‌شود، کشورهای همساحل در اوایل سال ۲۰۱۵ با

توافقی برای ساخت مشترک "کانال صلح" همکاری خود را در زمینه آب تعمیق بخشیدند - پروژه ای که همساحلها داشتند. در سال- های اخیر مورد بحث قرار گرفته است (فاروق، ۲۰۱۰) - که هم برای اردن و هم برای رژیم صهیونیستی آب تامین می کند. اردن و رژیم صهیونیستی هر دو شاخه های رودخانه اردن و یرموک هستند - رودخانه هایی که بخشی از سیستم رود اردن هستند. رود اردن در پایین دست از رژیم صهیونیستی می گذرد و در جنوب دریای جلیل با اردن مرز تشکیل می دهد. یرموک از سوریه سرچشمه می- گیرد و مرز اردن و رژیم صهیونیستی را تشکیل می دهد و سپس به رود اردن در پایین دست به دریای جلیل می پیوندد. پس از جنگ ۱۹۴۸ که با رژیم صهیونیستی و همسایگان عرب آن مخالفت کرد، همه همسایه های رودخانه اردن برنامه های توسعه یکجانبه آب را آغاز کردند. در حالی که اردن اعلام کرد که قصد دارد رودخانه یرموک را برای اهداف آبیاری منحرف کند، از طریق ساخت کانال غور شرقی، رژیم صهیونیستی ساخت یک حامل آب ملی را برای انتقال آب دریای جلیل به جنوب خشک آن آغاز کرد (FAO، ۲۰۰۹). این تحولات یک جانبه باعث درگیری میان کشورهای همسایه شد که باعث شد آمریکا میانجی به منطقه بفرستد. پس از مذاکرات طولانی برای دستیابی به توافقی در مورد تخصیص آب بین همه کشورهای همساحل به سیستم اردن، این روند در سال ۱۹۵۵ شکست خورد (Haddadin, 2000). اگرچه رژیم صهیونیستی مایل به مذاکره بود، اما در سال ۱۹۵۵ یک اشکال عمده برای یک توافق چند جانبه این بود که کشورهای عربی رژیم صهیونیستی را به رسمیت نمی شناختند و می ترسیدند که این طرح به عنوان به رسمیت شناختن ضمنی رژیم صهیونیستی به عنوان یک کشور تلقی شود (همان). پس از شکست روند مذاکرات، همه کشورها به پروژه های ملی توسعه آب خود ادامه دادند که تنشها را تشدید کرد. در واقع، در طول دوره ۱۹۵۷-۱۹۶۷، سوریه چندین پروژه را برای تغییر مسیر رودخانه اردن آغاز کرد، در حالی که رژیم صهیونیستی آب دریاچه طبریه را منحرف کرد و آن را به جنوب خشک آن منتقل کرد (Baumgarten, 2009). حملاتی که رژیم صهیونیستی برای از بین بردن پروژه های آبی سوریه انجام داد به جرعه جنگ شش روزه در سال ۱۹۶۷ کمک کرد (همان).

به طور خلاصه، پس از استقلال رژیم صهیونیستی در سال ۱۹۴۸، تنش بین رژیم صهیونیستی و کشورهای عربی منطقه مانع از همکاری چندجانبه بر سر آب های سیستم رود اردن شد. با این وجود، علیرغم شکست توافق، این روند منجر به نزدیک شدن اردن و رژیم صهیونیستی شد که متعاقباً در خلال جلسات «میز پیک نیک» در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ مخفیانه با یکدیگر ملاقات کردند و به طور ضمنی از طرح جانستون پیروی کردند (Brothwick, 2003). این جلسات مخفی راه را برای همکاری های گسترده تر در دهه- های بعد هموار کرد (climate-diplomacy.org).

روابط آبی کشورهای درگیر بحران

پاسخ به بحران زیست محیطی و نیازهای بشردوستانه به آب در حوضه رود اردن به سادگی آموزش طرف های مختلف در مورد مدیریت بهتر نیست. سیاست و اقتصاد نیز در مسیر قرار می گیرند. بن بست های ژئوپلیتیکی به انفعال در مدیریت آب تبدیل شده است. در رودخانه اردن علیا (شمال دریای جلیل)، لبنان و سوریه - که هر دو هیچ روابط رسمی با رژیم صهیونیستی ندارند - رویکردهای یک جانبه در مورد منابع آبی دارند. در این زمینه کمترین فرصت برای همکاری قریب الوقوع وجود دارد.

با این حال، در اردن سفلی، پیشرفت در همکاری بین اردن، رژیم صهیونیستی و فلسطین حاصل شده است. رژیم صهیونیستی و اردن در سال ۱۹۹۴ توافقنامه صلح کاملی را امضا کردند که شامل مقرراتی برای آب بود. دو کشور یک کمیته مشترک آب رژیم صهیونیستی و اردن فعال دارند که اغلب با هم ارتباط برقرار می کنند. طبق معاهده رژیم صهیونیستی و اردن، تنها ۳۵ میلیون متر مکعب، به اضافه آنچه در فصل زمستان در دریای جلیل ذخیره شده بود، هر سال به اردن رها می شود، در حالی که آب های دیگر از سمت اردن به دره عربی جنوبی در رژیم صهیونیستی رها می شود. این کشورها در تلاش برای احیای رودخانه اردن سفلی با هماهنگی طرح های جامع مربوطه خود و با همکاری یکدیگر برای پاکسازی رودخانه از آلاینده ها و مقابله با سیل هستند.

هیچ توافق دائمی بین رژیم صهیونیستی و تشکیلات خودگردان فلسطین در مورد مسائل مهم آب و سایر موارد مهم وجود ندارد. این عدم توافق به عدم تعادل عمیق در روابط کمک می کند و به وابستگی کامل فلسطین به سیاست های رژیم صهیونیستی منجر شده است.

حاکمیت بخش آب کرانه باختری تحت سلطه مفاد ماده ۴۰ معاهده اسلو ۲ در سال ۱۹۹۵ است. اگرچه این توافقنامه به تمام مسائل مربوط به آب و فاضلاب در کرانه باختری می پردازد، اما منسوخ شده است. با این وجود، دو دهه پس از آنکه قرار بود با توافقی دائمی جایگزین شود، امروز همچنان بر بخش آب حاکم است. موضوع دیگر این است که توافقنامه اسلو ۲ در سال ۱۹۹۵ حوزه قضایی کرانه باختری را به سه منطقه متمایز تقسیم کرد و در واقع تنها حدود ۴۰ درصد از کرانه باختری را به تشکیلات خودگردان فلسطین داد و رژیم صهیونیستی کنترل واقعی بر بقیه مناطق را حفظ کرد. پیمان اسلو همچنین یک کمیته مشترک آب رژیم صهیونیستی و فلسطین ایجاد کرد که آب و فاضلاب را در کرانه باختری مدیریت می کند (اما اختیارات آن به رود اردن نمی رسد). ساختار JWC به این معنی است که فلسطینی ها در عمل نمی توانند آب های زیرزمینی را استخراج کنند. بنابراین، سازمان آب فلسطین نمی تواند منابع و زیرساخت های آب را به درستی مدیریت کند. این تنها راهی است که ترتیبات طولانی مدت "موقت" و شرایط عملی اشغال به مدیریت آب در کرانه باختری آسیب می رساند (<https://tcf.org>).

پیمان صلح اردن - رژیم صهیونیستی (Israeli Jordanian Peace Treaty)، که در اوت ۱۹۹۴ به امضاء رسید موضوعات مسوولی را درباره موضوعات مربوط به آب، نظیر اختصاص حق بهره برداری از منابع آب حوزه آبریز اردن و اجرای طرحهای مشترک در جهت توسعه بیشتر منابع آبی و جلوگیری از آلوده شدن آب، را در بر میگیرد. این پیمان همچنین مبین این نکته است که روابط آبی می تواند مبنای مناسبی جهت پیشبرد همکاری های دوجانبه باشد. کمیته مشترکی، تحت عنوان کمیته آب مشترک اردنی - رژیم صهیونیستی (An Israeli- Jordanian Joint Water Committee) به منظور اجرای موافقتنامه تاسیس شد، با این وجود، مشکلات فیمابین افزایش پیدا کرده است، که عمدتاً ناشی از اتهامات موجود در مفاد موافقتنامه است. مانتر هدادین (Munther Haddadin) خودداری رژیم صهیونیستی ها از اجرای تعهدات خود در مقابل اردن، که در این پیمان به آن تصریح شده است، مورد انتقاد قرار می دهد (Haddadin, 2006) مسایل حل نشده آبی به «شبه بحرانی» بین دو دولت منجر شده و محیط سیاسی پیرامونی محدودیت های تاثیرگذاری را برای آنچه که در بخش آب امکان پذیر است، به وجود آورده است.

مدیریت توسعه منابع آبی و دسترسی به آب تازه با نابرابری بسیار مصرف بین اردن، رژیم صهیونیستی و سرزمین های فلسطینی توصیف می شود. در رژیم صهیونیستی کل منابع آبی تجدید پذیر برای هر نفر در سال ۲۵۰ و در اردن ۱۶۰ متر مکعب می باشد، در حالی که این رقم در سرزمین های فلسطینی ها تنها ۴۱ متر مکعب است. باید خاطر نشان کرد که این ارقام نشان دهنده دسترسی بالفعل طرفین به آب می باشد. از این رو، نه تنها منعکس کننده شرایط طبیعی، بلکه نشان دهنده الگوهای توزیع منابع آبی مشترک نیز می باشد. این ارقام همچنین نشان دهنده الگوهای توزیع منابع آبی مشترک نیز می باشد. این ارقام همچنین نشان دهنده توزیع نابرابر منابع، به خصوص میان فلسطین و رژیم صهیونیستی است. و این در حالی است که رژیم صهیونیستی ۸۵ درصد آب منابع مشترک را مصرف می کند. (Kramer, 2008: 13). در اینجا یک نگاه کلی به و اجمالی به مدیریت آب در رژیم صهیونیستی، اردن و سرزمین های فلسطین می - اندازیم.

سرزمین های فلسطینی

در سرزمین های فلسطینی سرانه مصرف روزانه داخلی آب ۶۰ لیتر است اما این میزان در مکانهای مختلف فرق می کند و در بعضی روستاها بسیار کمتر است. حدود ۲۵ درصد مردم به آب آشامیدنی سالم دسترسی ندارند. تنها ۳۵ درصد فلسطینی ها به بهداشت عمومی دسترسی دارند که با آلوده شدن سفره های آب با فاضلاب، خطراتی برای سلامتی ایجاد کرده است و از آب سالم در دسترس می کاهد) (<http://www.miftah.org>; Hass, 2008).

بخش کشاورزی نیمی از آب برداشت شده را به خود اختصاص می دهد و بقیه به مصرف داخلی می رسد. در سال ۱۹۹۵ تنها حدود یک سوم تا یک پنجم زمین های قابل آبیاری در کرانه غربی بخاطر محدودیت های رژیم صهیونیستی قابل کشت بوده، با این وجود بخش

کشاورزی نقش مهمی در اشتغال و زندگی فلسطینی‌ها ایفا می‌کند. از زمان اشغال در ۱۹۶۷ فلسطینی‌ها به مجوز و کمک رژیم صهیونیستی‌ها برای توسعه منابع آب و مدیریت فاضلاب خود نیاز داشته‌اند. برخلاف این پیش زمینه، مراجع آبی فلسطینیان (Palestinian Water Authority (PWA)) از فضای اندکی برای مانور در مدیریت آب برخوردار بوده‌اند. تعداد اندکی از طرح‌های توسعه آب اجازه اجرا یافته‌اند و پارتی بازی سیاسی و فساد بعنوان مانعی برای فرایند توسعه احتمالی بخش آب شناسایی شده است (Klawitter and I. Barghoti, 2006).

آب و فرایند صلح سازی

سهیم بودن در یک اکوسیستم مانند آبریز رودخانه‌ها یا منابع آبی، وابستگی پیچیده‌ای را بین طرف‌ها ایجاد می‌کند. بر پایه این وابستگی‌ها مشکلات محیطی مشوق‌هایی را برای همکاری و اقدام جمعی در سرتاسر مرزهای سیاسی و تقسیمات قومی فراهم می‌کند. این می‌تواند به این سوال منتهی شود که همکاری‌های زیست محیطی می‌تواند برای اهداف صلح‌سازی بکار رود. کار با یکدیگر به منظور حل مشکلات مشترک می‌تواند، خشونت، بی‌اعتمادی و ابهام را با دانش و سنت همکاری جایگزین کند. همکاری بر سر موضوعات زیست محیطی می‌تواند به بین‌المللی کردن هنجارهای مشترک ایجاد یک هویت منطقه‌ای زیستی^۸ و منافع منطقه‌ای منجر شود (Carius, 2006).

پیامدهای همکاری زیستی می‌تواند مشارکت محلی و غیردولتی را تشویق کند و به سیاست «نرم» و «سخت» شکل دهد. در حالیکه مدیریت آب به طور خاص به هماهنگی افقی بین بخش‌های مختلف اقتصادی نیاز دارد. همینطور تلاش‌های هماهنگ‌کننده عمودی از سطح محلی تا جامعه بین‌المللی و همکاری به سوی آب فرصت‌هایی خاص برای سرریز شدن و سرایت تأثیرات مثبت ارائه می‌دهد. گروه‌های ذی نفع اجتماعی می‌توانند از وابستگی اکولوژیکی در سرتاسر قلمروهای سرزمینی به منظور تسهیل همکاری بین بازیگران دانشگاهی یا جامعه مدنی سود ببرند. این می‌تواند در نگرش‌ها، ارزش‌ها و دریافت‌های افراد تغییر ایجاد کند. در طول زمان تعامل منظم در سطح اجتماعی ممکن است به تغییر رفتار منجر شود و به بنیان گذاشتن پایه‌های تغییر در سطح سیاسی کمک کند. در سطح دولتی همکاری آب منطقه‌ای می‌تواند از تبادل اطلاعات و انجام تحقیقات مشترک تا طرح‌های زیرساختی به منظور نهادینه کردن سازوکارهای همکاری تفاوت کند. تغییر رفتار به سوی متابعت از قواعد یا هنجارهایی که به صورت دو جانبه بنا نهاد شده فرصت‌هایی را برای تغییر منازعه فراهم می‌کند (Keohane, 1984).

آنچه بعنوان چالش عمده باقی می‌ماند تبدیل همکاری محیطی به گونه‌های گسترده‌تر همکاری سیاسی و آغاز گفت‌وگوهای سیاسی است که فراتر از جنبه‌های محیطی حرکت کند. جنبه‌های مثبت همکاری آبی منطقه‌ای همکاری آبی منطقه‌ای برای جلوگیری از منازعه و صلح پایدار در طرح تریفینو^۹ در مورد حوزه آبریز رودخانه لمپا در آمریکای لاتین و همچنین توافقات همکاری آب منطقه‌ای در آمریکای جنوبی دیده شده است (ایلخانی پور و همکاران، ۱۳۹۶).

نتیجه

دیپلماسی چندجانبه، توسل به روش‌های صلح‌آمیز حل و فصل اختلافات، مشارکت جامعه مدنی و توجه به دستاوردهای جدید در رشته‌های علمی مربوط مانند کشاورزی، فناوری، اقتصادی و سیاست‌گذاری عمومی را شامل می‌شود. کاهش رشد جمعیت، افزایش تامین آب، بهره‌برداری از منابع جدید طبیعی، خصوصاً سفره‌های عمیق آب یا انتقال سطح به سطح آب بین سرچشمه‌ها، امکان توسعه

^۸ - (ECO)Regional Identity

^۹ - Trifinio

منابع جدید آب از طریق فناوری هایی مانند شیرین سازی آب و تصفیه فاضلابها ، کاهش مصرف، تخصیص بهینه آب، استفاده از فناوری نو مانند آبیاری قطره ای و مهندسی زیستی (زیست مهندسی) می تواند در دستور کار طرفین قرار بگیرد.

منابع و مآخذ

الف. فارسی:

- محمد برشان (۱۳۸۳)، فصلنامه پژوهشی خبری و اطلاع رسانی پیام- آب غرب، سال سوم، شماره ۱۰، تابستان.
ایلخانی پور، علی و همکاران (۱۳۹۶)، هیدروپلیتیک خاورمیانه و شیوه حل منازعات آبی: مطالعه موردی رود اردن، همایش ملی تحقیقات علمی جهان در مدیریت، حسابداری، حقوق و علوم اجتماعی، پردیس بین الملل دانشگاه شیراز.

ب. خارجی:

- Andreas Maurer Rev (2007). **Water Crisis in the Middle East**, Available at <http://www.ems-online.org>.
- Bromberg Gidon (2008). **The Middle East's Water Crisis: Will the Jordan River Run Dry?** , Yale Environment 360, available at <http://www.alternet.org/water/> J. Cooley (1984). The war over water. Foreign Policy, 54 (Spring): 3-26.
- Carius A. (2006). **Environmental Cooperation as an Instrument of Crisis Prevention and Peacebuilding: Conditions for Success and Constraints**. Berlin, Germany: Adelphi Consult. Available at http://web.fubc2006/papers/Carius_Peacemaking.pdf.
- Carius A., Tanler D. and Feil M. (2007). **Addressing the Inter –Linkages Between Natural Resource Management and Conflict in the European Commission's External Relations**. Rotterdam: Ecorys Research and Consulting.
- Conca K. (2001). **'Environmental Cooperation and International Peace'** in P. Diehl and N. P. Gleditsch (Eds). Environmental conflict: An anthology. Oxford, UK: Westview Press.
- Darwish Adel* - Geneva conference on Environment and Quality of Life June 1994 available at <http://www.mideastnews.com>
- European Commission (2007). European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI) Regional Strategy Paper (2007-2013) and Regional Indicative Programme (2007-2010) for the Euro-Mediterranean Partnership. Available at
- Hass A. **'Water, water every where'**. Haaretz 13th March 2008, available at <http://www.Haaretz.Com>, see also <http://www.miftah.org/Display.cfm?DocId=16433&CategoryId=5>
- Haddadin J. M. (Ed.) (2006). **Water resources in Jordan: Evolving policies for development, the environment and conflict resolution**. Washington DC: Resources for the Future.
- Human Development Report (2006), Published for the United Nations Development Programme (UNDP) **Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis** available at <http://hdr.undp.org/en/media/HDR06-complete.pdf>.
- Jegerskog A. (2003). **Why states cooperate over shared water; The water negotiations in the Jordan River Basin**. Sweden. Department of Water and Environmental Studies, Linkping Univeriily. Available at <http://www.liu.diva-portal.org>

4th National Conference of Water Crisis in Iran and the Middle East

WATERCONF

www.WaterConf.ir

- Kramer Nnika (2008). **Regional Water Cooperation and Peacebuilding in the Middle East**. Available at <http://www.initiativeforpeacebuilding.eu>.
- Libiszewski S. (1995). **Water disputes in the Jordan Basin Region and their role in the resolution of the Arab-Israeli conflict**. ENCOP Environment and Conflicts Project, Occasional Paper No. 13. Zurich: Center for Security Studies and Conflict Research/Berne: Swiss Peace Foundation. Available at <http://www.mideastweb.org>.
- Sverdrup U. Harald (2006). **Water and Conflict on the Jordan River**, Project nr. 4. LUMES Programme, Lund University. Available at <http://www2.chemeng.lth.se/edu>
- Weinthal E. and Marei A. (2002). **'One resource two visions: The prospects for Palestinian water cooperation Water International**, VoL 27, No. 4, pp. 46CM67.
- Wolf T. Aron (1996). **Middle East Water Crisis and Direction for Conflict Resolution**, International Food Policy Research Institute 1200 Seventeenth Street, N. W. Washington, D. C. 20036-3006 U. S. A. Available at <http://www.ifpri.org/2020/BRIEFS/NUMBER31.HTM>
- World Bank Red Sea –Dead Sea Water Conveyance Study Program(2010), Current Status of the feasibility Study, Public Consultation Meetings –June, 19-
<http://siteresources.worldbank.org/INTREDSEADEADSEA/Resources/FeasibilityStudyPresetantionJune2010Consultations.pdf>
- <https://www.helsinkitimes.fi/world-int/19962-water-crisis-could-lead-to-conflicts-in-the-middle-east.html>
- <https://wholives.org/our-mission/mission/>
- http://waterinventory.org/surface_water/jordan-river-basin
- <https://climate-diplomacy.org/case-studies/jordan-and-israel-tensions-and-water-cooperation-middle-east>
- <https://tcf.org/content/report/coping-water-scarcity-jordan-river-basin/?agreed=1>